

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΛΕΙΒΝΙΖ

Δ. Α. ΑΝΑΠΟΛΙΤΑΝΟΥ

Κάθε προσπάθεια ολοκληρωμένης αποτίμησης του ρόλου που παίζει μία έννοια (ή μία ομάδα εννοιών) στα πλαίσια μιᾶς γνωστικής περιοχής ὀφείλει νά ἔχει δύο τουλάχιστον θεμελιώδεις συνιστώσες. Ἡ πρώτη ἀναφέρεται στα φιλοσοφικά καί ἡ δεύτερη στα συστημικά χαρακτηριστικά τῆς έννοιας. Τά φιλοσοφικά χαρακτηριστικά συνεισφέρουν στή μορφοποίηση καί ταξινόμηση τῶν συστημικῶν χαρακτηριστικῶν, μέσα σέ μία διαδικασία ἀμοιβαίου ἀλληλοκαθορισμοῦ, που ὀδηγεῖ στήν παγίωση μιᾶς συνολικῆς φιλοσοφικῆς καί συστημικῆς θεώρησης τῆς συγκεκριμένης γνωστικῆς περιοχῆς. Ἀντίστροφα, τά συστημικά χαρακτηριστικά τῆς γνωστικῆς περιοχῆς καθορίζουν τήν συστημική τοπογραφία καί τά ὄρια μέσα στα ὁποῖα ὀφείλουν νά συμβιοῦν τά ἰδιαίτερα φιλοσοφικά χαρακτηριστικά τῆς συγκεκριμένης έννοιας ἢ ομάδας εννοιῶν. Στα πλαίσια ενός τέτοιου ἀλληλοκαθορισμοῦ, ἡ συστημική τοπογραφία καθώς καί ἡ γενική φιλοσοφική θεώρηση μιᾶς γνωστικῆς περιοχῆς συμφύρονται, ἔτσι ὥστε τά ὄρια μεταξύ τοῦ καθαρῶς ἐνδοσυστημικοῦ καί τοῦ καθαρῶς φιλοσοφικοῦ νά παραμένουν ἀσαφῆ καί δυσδιάκριτα.

Ἔτσι, ἡ γνωστική περιοχή διαθέτει, μεταξύ ἄλλων, καί στοιχεῖα καθορισμοῦ της που δέν ἀνήκουν καθαρὰ στήν ἴδια. Δέν εἶναι μόνο ἡ κατάλληλη καί αὐτάρκης συνάρθρωση τῶν ἐννοιολογικῶν της κόμβων, ἀλλά καί οἱ γνωσιακά ὄριακές της συνθήκες (τά μεταφυσικά ἐρωτήματα που δέν ἀνήκουν σ' αὐτήν καί που, πολλές φορές, πρέπει νά ἀπαντηθοῦν ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτήν μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο) που καθορίζουν τά γενικά φυσιολογικά της στοιχεῖα.

Τά συστημικά χαρακτηριστικά μιᾶς έννοιας (ἢ μιᾶς ομάδας εννοιῶν) σχετίζονται μέ τά φιλοσοφικά της χαρακτηριστικά, παρά τό ὅτι φαινομενικά διατηροῦν τήν σχετική ἀνεξαρτησία τους, στό μέτρο που μποροῦμε νά θεωρήσουμε ὅτι ἀνήκουν στό ἐννοιολογικό πλέγμα μιᾶς μεθοδολογικά στέρεας καί ἐπιστημολογικά ἀποκαθαρμένης ἀπό μεταφυσικά ἐρωτήματα γνωστικῆς περιοχῆς. Αὐτή ἡ φαινομενική ἀνεξαρτησία τους ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι ἡ σημασιολογική συνάρθρωση τους, στήν ὀλότητά της, καθορίζει, ἀπό μόνη της, τό νοηματικό περιεχόμενο τῆς περιοχῆς, οἱ δέ διαδικασίες μετάβασης ἀπό ἕνα κομβικό σημεῖο τοῦ ἐννοιολογικοῦ πλέγματος, στό ὁποῖο ἀνήκουν, σέ κάποιο ἄλλο ὑπακούουν σέ κριτήρια, που τό ἔλλογο ὄν, στήν ἀντίστοιχη ἱστορική φάση στήν ὁποῖα βρίσκεται, μπορεῖ νά χαρακτηρίσει ὡς αὐστηρῶς ἐπιστημονικά.

Τό νόημα τοῦ ὄρου «ἀναπαράσταση» εἶναι δυνατόν νά ἀναζητηθεῖ καί ἐντοπισθεῖ σέ ἀρκετές καί, πολλές φορές, διάφορες μεταξύ τους ἐννοιολογικές περιοχές. Τέτοιες περιοχές, μέ τή σειρά τους, εἶναι δυνατόν νά ἀνήκουν σέ κατηγορίες ἐννοιολογικῶν πλαισίων μέ περισσότερο ἢ λιγότερο ἐντονο ἐπιστημονικό, φιλοσοφικό, αἰσθητικό, κτλ., χαρακτήρα. Τό νοηματικό περιεχόμενο τοῦ συγκεκριμένου ὄρου, συνεπῶς, ποικίλει ὡς καθοριζόμενο καί ἀπό τή θέση του ἐντός τῶν ὀρίων ενός, ἐκάστοτε συγκεκριμένου, ἐννοιολογικοῦ πλαισίου καί ἀπό τήν ἰδιαίτερη

φύση του πλαισίου αυτού. Παρά ταύτα, η ύπαρξη πολλαπλών νοηματικών περιεχομένων δεν είναι δυνατόν να μάς αποκρύψει το γεγονός ότι η συνολοθεωρητική τομή τους είναι μή-κενή. Υπάρχει, δηλαδή, ένας σκληρός νοηματικός πυρήνας του όρου, σχεδόν ανεξάρτητος έννοιολογικών πλαισίων. Σύμφωνα με τον πυρήνα αυτόν, αναπαράσταση είναι δυνατόν να είναι είτε μία διαδικασία εξεικόνισης είτε μία, εν τέλει, σχέση εξεικονίζοντος και εξεικονιζομένου, προϋποθέτουσα την ύπαρξη και των δύο πόλων της και έδραζομένη, στο βαθμό που κάτι τέτοιο επιτρέπει ή και επιβάλλει το αντίστοιχο έννοιολογικό πλαίσιο, στην ύπαρξη συγκεκριμένων αναλογιών δομικής ύφης μεταξύ των πόλων αυτών.

Ο σκοπός αυτής της μελέτης είναι η διερεύνηση του ρόλου της έννοιας της αναπαράστασης στο φιλοσοφικό έργο του Leibniz και ή, στο πλαίσιο αυτό, διατύπωση και υποστήριξη συγκεκριμένης πρότασης σχετικά με τις διαφορές και ομοιότητες που παρουσιάζει το φιλοσοφικό αυτό έργο προς αυτό του Descartes.

Γιά να μελετήσει κανείς σωστά τη φιλοσοφία του 17ου και του πρώτου μέρους του 18ου αιώνα χρειάζεται να έντοπίσει και έπισημάνει τά γενικά ένοποιητικά, έννοιολογικά χαρακτηριστικά των φιλοσοφικών συστημάτων, που τότε αναπτύχθηκαν και διατυπώθηκαν. Βασική προϋπόθεση αυτού θα πρέπει να είναι η ύπαρξη τέτοιων χαρακτηριστικών και όχι μιά *ad hoc* εύρεση - θέσπιση τους, ικανή και αναγκαία πολλές φορές για τη στήριξη ενός, εκ των προτέρων έπιλεγμένου, γενικού, έρμηνευτικού μοντέλου - σχήματος. Η αναγκαιότητα της θεώρησης γνησίων γενικών χαρακτηριστικών δεν προκύπτει μόνο ως αίτημα υπαγόρευόμενο από έρευνητικές τάσεις προς συνολικές, γενικές θεωρήσεις, αλλά και επιβάλλεται εκ των πραγμάτων, όταν τέτοια γνήσια, γενικά χαρακτηριστικά κάνουν έμφανη την παρουσία τους στο, προς έρμηνεία και διερεύνηση, συγκεκριμένο φιλοσοφικό corpus. Είναι δέ τότε και μόνο τότε που μιά θεώρηση των, ως θεμελιωδών έρμηνευτικών κόμβων για την άρθρωση μιās ένιαίας έρμηνευτικής γραμμής, είναι έπιστημονικά έγκυρη.

Η θέση της έννοιας της αναπαράστασης, στα φιλοσοφικά συστήματα του 17ου και του πρώτου μέρους του 18ου αιώνα, υποστηρίζουμε ότι υπήρξε κεντρική και απόλυτα καθοριστική για την συνάρθρωση - συναρμολόγηση τους. Τά συστήματα αυτά υπήρξαν αναπαραστασιακά. Τί όμως έννοούμε μ' αυτό; Τί σημαίνει ο όρος «αναπαράσταση» και πώς ή αναπαράσταση, ως έννοια ενός μετα-φιλοσοφικού έπιπέδου, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την περιγραφή και έρμηνεία των φιλοσοφικών συστημάτων του 17ου και του πρώτου μέρους του 18ου αιώνα;

Είναι δυνατόν να θεωρήσουμε τά φιλοσοφικά αυτά συστήματα ως αναπαραστασιακά υπό την έννοια ότι, σύμφωνα με αυτά και σε ένα πρώτο επίπεδο προσέγγισης, μετέχουμε έπιστημολογικά αυτού του κόσμου με έναν και μόνον τρόπο· αναπαριστώντας τον. Μιά κοινή αποδοχή - θέση των φιλοσοφικών αυτών συστημάτων ήταν ότι μεσεγγυητής για την έγκυρότητα και την συμφωνία αναπαραστάσεων - αναπαριστωμένων ήταν ο Δημιουργός, ο όποιος, ως πανάγαθος, δεν ήταν δυνατόν να μάς άπατά¹. Η αναπαράσταση, ως θεμελιώδης δομική έννοια για μιά θεωρία αλήθειας, στηριζόταν στην πίστη των χριστιανών διανοητών του 17ου και του πρώτου μέρους του 18ου αιώνα στην ύπαρξη Θεού - Δημιουργού. Άνεξαρτήτως των θεολογικών προεκτάσεων μιās τέτοιας θέσης - πίστης, ένα πράγμα είναι σίγουρο· ο ρόλος που έπαιξε στο επίπεδο της φιλοσοφίας

ὕπῆρξε ιδιαίτερα σημαντικός. Ἡ ἀναπαράσταση, ὡς ἐγγυημένη ἀπὸ τὴν Δημιουργό, ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖ πηγὴ ἀλήθειας καί, ὑπ' αὐτὴν τῆς τὴν ιδιότητα, ἔπρεπε, σέ τελευταία ἀνάλυση, νὰ εἶναι μιά σχέση πού, ὡς πρὸς τὰ βασικά τῆς στοιχεῖα, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἰσομορφική.

Ἡ μελέτη τῆς, εἰδικοῦ τύπου, ἀναπαραστασιακῆς μεταφυσικῆς τοῦ Leibniz ἀπαιτεῖ τὴν γρήγορη ἐξέταση τῶν βασικῶν στοιχείων τῆς καρτεσιανῆς φιλοσοφίας, δεδομένου ὅτι στὰ πλαίσια τῆς παράδοσης πού αὐτὴ δημιουργήσε ἀναπτύχθηκαν τὰ ὑπόλοιπα φιλοσοφικά συστήματα τῆς ἐποχῆς. Ἡ καρτεσιανὴ ἀναπαραστασιακὴ μεταφυσικὴ στηριζόταν στὴν ἀποδοχὴ τῆς ὕπαρξης οὐσιῶν - προτύπων στό νοῦ τοῦ Δημιουργοῦ καί στὴν πίστη ὅτι αὐτές ὑποστασιοποιούνταν διτὰ, ὡς ὕλικές πραγματικότητες καί ὡς αἰσθητηριακά ἢ νοητὰ περιεχομένα ἀντιστοιχῶν ἀντιληπτικῶν ἢ νοητικῶν πράξεων. Ἡ καρτεσιανὴ θεωρία αἰσθητηριακῆς ἀντίληψης εἶχε ὡς βάση τῆς τὴν πίστη στὴν ὕπαρξη μιᾶς μηχανιστικῆς ἀλυσίδας μεταφορᾶς τῶν αἰσθητηριακῶν μηνυμάτων ἀπὸ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα σέ ἕναν ἀντίστοιχο ἀδένα - κέντρο. Ὁ ἀδένας αὐτός μεταμορφωνόταν κατάλληλα, παίρνοντας ὅλα τὰ γεωμετρικά χαρακτηριστικά τοῦ ἀντικειμένου, ἢ εἰκόνα τοῦ ὁποίου διαβιβαζόταν μέσω τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων. Ἡ στοιχειώδης, ὁμως, αὐτὴ μηχανιστικὴ ἀντιμετώπιση τῆς μεταφορᾶς αἰσθητηριακῶν μηνυμάτων δέν ἦταν δυνατόν νὰ ἀποτελέσει ἐξηγητικό πρότυπο γιὰ τὸν ἀπαιτούμενο ἰσομορφισμό ὕλικου ἀντικειμένου καί τελικῆς αἰσθητηριακῆς εἰκόνας του. Ἡ μηχανιστικὴ μεταφορὰ αἰσθητηριακῶν μηνυμάτων ἦταν μιά διαδικασία διαδοχικῶν ὕλικῶν ἐξομοιώσεων καί, ὑπ' αὐτὴν τῆς τὴν ιδιότητα, δέν ἦταν ἀρκετὴ νὰ ἐξηγήσει τὴν τελικὴ ὁμοιότητα εἰκόνας στόν νοῦ τοῦ δέκτη αἰσθητηριακῶν μηνυμάτων, καί ὕλικου ἀντικειμένου - προτύπου τῆς. Ὁ ἰσομορφισμὸς εἰκόνας καί ὕλικου ἀντικειμένου - προτύπου τῆς ἦταν αἴτημα πού προέκυπτε ἀπὸ τὴν πίστη ὅτι ὁ Δημιουργός, ὡς πανάγαθος, δέν ἦταν δυνατόν, κάτω ἀπὸ κανονικὲς συνθῆκες², νὰ μᾶς ἀπατᾶ σχετικά μέ αὐτὰ πού βλέπουμε, πού ἀκοῦμε, κτλ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἕνας ἰσομορφισμὸς μεταξὺ ὕλικῶν πραγματικοτήτων καί μὴ ὕλικῶν εἰκόνων τους, σχηματιζομένων στό νοῦ ἀντιστοιχοῦ δέκτη αἰσθητηριακῶν μηνυμάτων, δέν ἦταν δυνατόν νὰ ἐξηγηθεῖ μέ μιά αἰτιακὴ ἀλυσίδα διαδοχικῶν ὕλικῶν ἐξομοιώσεων. Ἐτσι αὐτό πού ἀπέμενε ἦταν ἡ μεσεγγύηση τοῦ Δημιουργοῦ γιὰ τὴν τελικὴ συμφωνία ὕλικῆς πραγματικότητας καί γνώσης τῆς.

Κατὰ τὸν Descartes, τὸ θεμελιῶδες, ἀναπαραστασιακὸ καί ἐξηγητικὸ τοῦ γνωσιακοῦ ἰσομορφισμοῦ σχῆμα ἦταν τριπολικὸ καί εἶχε ὡς ἐξῆς: Ὁ Δημιουργός, ὡς ἀνεξαρτήτως χρόνου ὑπάρχων, προηγεῖται τοῦ χωροχρονικοῦ δημιουργήματός του. Ὡς Δημιουργός διέθετε καί διαθέτει στό νοῦ του τὰ οὐσιώδη πρότυπα ὅλων τῶν ἐν χρόνῳ δημιουργημάτων του. Ἡ πράξη τῆς δημιουργίας ἦταν πράξη κατασκευῆς ὁμοιωμάτων αὐτῶν τῶν οὐσιωδῶν προτύπων. Τέτοια ὁμοιώματα μποροῦσαν νὰ εἶναι εἴτε συγκεκριμένες ὕλικές πραγματικότητες, π.χ. τὸ δέντρο στὴν ἀλλή τοῦ σπιτιοῦ μου, εἴτε νοητές πραγματικότητες, π.χ. ἡ εἰκόνα τοῦ δέντρου πού ἔχω στό νοῦ μου, καθὼς κοιτάζω τὸ δένδρο πού εἶναι στὴν ἀλλή τοῦ σπιτιοῦ μου. Γιὰ τὸ δέντρο τῆς ἀλλῆς τοῦ σπιτιοῦ μου, καθὼς καί γιὰ ὅλα τὰ ὕλικά ἀντικείμενα, ὁ Descartes χρησιμοποιοῦσε τὸν ὄρο «μορφικὴ πραγματικότητα»³, ἐνῶ γιὰ τὰ νοητὰ ἀπεικασματα των τὸν ὄρο «ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα»⁴. Τὰ εἶδη αὐτὰ πραγματικότητας ἀποτελοῦσαν τίς δύο μοναδικές ἐκδοχές ὑποστασιο-

ποίησης, ή πραγμάτωσης, τών προϋπαρχόντων ούσιωδών προτύπων τους. Ό, σέ κανονικές συνθήκες, γνωσιακός ίσομορφισμός τών δύο αυτών μορφών πραγματικότητας όφειλόταν, σύμφωνα μέ τόν Descartes, στό γεγονός τής κοινής τους έκπόρευσης. Έμοιαζαν μεταξύ τους γιατί ήταν ύποστασιοποιήσεις, πραγματώσεις τής ίδιας θεϊκής ιδέας. Παρά ταύτα, ό γνωσιακός ίσομορφισμός τους δέν σήμαινε, γιά τόν Descartes, μετοχή τους στά αυτά άκριβώς σύνολα ιδιοτήτων. Οί ιδιότητες που τίς χαρακτήριζαν μπορούσαν νά χωρισθούν, κατά Descartes, σέ δύο κατηγορίες, σ' αυτήν τών πρωτευουσών και σ' αυτήν τών δευτερευουσών ιδιοτήτων. Στήν πρώτη κατηγορία θεωρούσε ότι άνήκαν τό σχήμα και γενικά οί γεωμετρικές ιδιότητες τών αντικειμένων, στήν δεύτερη τά χρώματα. Οί πρωτεύουσες ήταν, γι' αυτόν, ιδιότητες και τών ύλικών αντικειμένων και τών είκόνων τους, ένώ οί δευτερεύουσες ήταν ιδιότητες μόνον τών αισθητηριακών άπεικασμάτων τής ύλικής πραγματικότητας. Κοντολογίς, τό δέντρο τής αύλης του σπιτιού μου είναι πράσινο γιατί έτσι προσλαμβάνεται από τά αισθητηριακά μου όργανα ή λεπτή γεωμετρική ύφή τής επιφάνειας του φυλλώματός του, μέ διάμεσο τόν ιδιαίτερο τρόπο που συμπεριφέρεται πάνω σ' αυτήν τήν επιφάνεια τό φώς.

Ό Leibniz διεμόρφωσε τό σύστημά του⁶ στά πλαίσια τής καρτεσιανής φιλοσοφικής παράδοσης. Έτσι, θεωρούσε δεδομένη τή διάκριση μεταξύ μορφικής και αντικειμενικής πραγματικότητας. Τό θεμελιώδες αναπαραστασιακό γνωσιακό σχήμα ήταν και γι' αυτόν τριπολικό. Οί ιδέες - πρότυπα στό νοϋ του Δημιουργού ήταν τά ούσιώδη αίτια ύπαρξης και τής μορφικής και τής αντικειμενικής πραγμάτωσής των. Αυτές οί ιδέες - πρότυπα είναι δυνατόν νά αντιπαραβληθούν προς τίς πλατωνικές ιδέες, τών όποιών είναι σίγουρο πώς άποτελοϋν τούς, κατά μίαν όρισμένη έννοια, μακρινούς άπογόνους. Τό όντολογικό status τών πλατωνικών ιδεών ήταν, βέβαια, διάφορο του αντίστοιχου status τών κατά Descartes ή Leibniz, ιδεών-προτύπων, στόν βαθμό, τουλάχιστον, που ή ύπαρξη τών δεύτερων ήταν έξηρητημένη από τήν ύπαρξη του Δημιουργού. Είναι, άλλωστε, φυσιολογική και αναμενόμενη μιά τέτοια έξάρτηση όταν κανείς σκεφθεί ότι οί Ευρωπαίοι διανοητές του 17ου και τών άρχών του 18ου αιώνα ήσαν, πρωτίστως, χριστιανοί. Παρά ταύτα, ή προτερότητα αυτών τών ιδεών - προτύπων, σέ σχέση προς τίς μορφικές ή αντικειμενικές πραγματώσεις των, παραπέμπει κατ' εϋθείαν στήν πλατωνική όντολογία.

Παρά τίς όμοιότητες του φιλοσοφικού συστήματος του Leibniz προς αυτό του Descartes σέ κάποια πολύ γενικά πράγματα, ή όλη διαμόρφωση του δεύτερου διαφέρει ριζικά προς αυτήν του πρώτου. Υποστηρίζουμε ότι τό σύστημα του Leibniz ύπηρεξε, μεταξύ άλλων, τό προϊόν δύο άλληλοσυγκρουόμενων φιλοσοφικών αίτημάτων, σχετικών προς τήν λεπτή ύφή του κόσμου. Σύμφωνα προς τό πρώτο αίτημα, ό,τιδήποτε σύνθετο θά έπρεπε νά άποτελείται από πράγματα άπλά. Στο επίπεδο τών όντων, έμβίων και μή, ήταν άπαραίτητη, γιά τόν Leibniz, ή ύπαρξη ούσιωδών θεμελίων, άποτελουμένων από άπλές, μή περαιτέρω αναλύσιμες, ή διαιρέσιμες, ούσίες τίς όποιες όνόμασε μονάδες. Τά παραθέματα που ακολουθούν είναι άκρως άποκαλυπτικά.

1. Ούσία είναι ένα όν δυνάμενο νά πράττει. Κάθε ούσία είναι άπλή ή σύνθετη. Άπλή ούσία είναι αυτή που δέν έχει μέρη. Σύνθετη ούσία

είναι μιά συλλογή άπλών ούσιών. Μονάς είναι έλληνική λέξη, πού σημαίνει ένότητα, ή αυτό πού είναι ένα. Τά σύνθετα άντικείμενα, ή σώματα, είναι πολλαπλότητες... Είναι αναγκαίο νά υπάρχουν παντού άπλές ούσιες γιατί χωρίς αυτές δέν θά ύπήρχαν σύνθετες.⁷

1. 'Η μονάδα τήν όποία πρόκειται νά συζητήσουμε έδω δέν είναι τίποτε άλλο παρά μιά άπλή ούσία ή όποία ύπείσέρχεται στις σύνθετες. 'Απλή σημαίνει δίχως μέρη.

2. Πρέπει νά υπάρχουν άπλές ούσιες έπειδή υπάρχουν σύνθετες, δεδομένου ότι τό σύνθετο δέν είναι τίποτε άλλο παρά μιά συλλογή ή συνάθροιση άπλών⁸.

Σύμφωνα πρός τό δεύτερο αίτημα ή ύλική πραγματικότητα θά έπρεπε νά είναι έπ' άπειρον διαιρέσιμη. Κατ' επέκταση, έπ' άπειρον διαιρέσιμοι θά έπρεπε νά είναι καί ό χρόνος καί ό χώρος.

'Υπάρχει συνεχής έκταση όπουδήποτε ύποτίθεται ότι υπάρχουν σημεία έτσι τοποθετημένα, ώστε νά μήν υπάρχουν δύο (διάφορα μεταξύ τους) μεταξύ τών όποιών νά μήν ύπάρχει ένδιάμεσο σημείο⁹. 'Η έκταση είναι μιά άφαίρεση από τό έκτεταμένο καί τό έκτεταμένο είναι ένα συνεχές του όποιου τά μέρη συνυπάρχουν, δηλαδή ύπάρχουν ταυτόχρονα¹⁰.

10. 'Επίσης θεωρώ, ως γενικά άποδεκτό, ότι κάθε δημιουργημένο από τόν Θεό - Δημιουργό όν ύπόκειται σέ άλλαγή καί έπομένως καί ή δημιουργημένη μονάδα· έπιπλέον (θεωρώ) ότι αυτή ή άλλαγή είναι συνεχής σέ κάθε μία (μονάδα)¹¹.

Τά δύο αυτά αίτήματα είναι άλληλοσυγκρουόμενα γιατί ή διατήρηση τής άρχής τής άναγωγής τών συνθέτων ούσιών σέ μή - περαιτέρω άναγώγιμες, καί έπομένως μή - περαιτέρω διαιρέσιμες μονάδες, προσκρούει στην άποδοχή τής έπ' άπειρον διαρσιμότητας παντός έκτεταμένου. 'Ετσι, οί μονάδες δέν θά έπρεπε νά είναι έκτεταμένες άν έπρεπε νά είναι μή - περαιτέρω διαιρέσιμες. 'Από τήν άλλη μεριά, δέν θά έπρεπε νά είναι μή - περαιτέρω διαιρέσιμες άν ήταν ύπαρκτές έν χώρω καί έπομένως έκτεταμένες. 'Η έκδοχή, οί μονάδες νά καταλαμβάνουν τή θέση χωρικών σημείων θεωρήθηκε από τόν Leibniz άπορριπτέα, δεδομένου ότι πάν ύπάρχον στον χώρο όφείλει νά είναι τρισδιάστατο. 'Ετσι, ή μόνη παραμένουσα έκδοχή ήταν αυτή πού τελικά υίοθετήθηκε από τόν Leibniz: οί μονάδες, οί θεμελιώδεις αυτές ούσιες από τίς όποιες σύγκεται ό κόσμος, όφείλουν νά μήν κείνται έν χώρω καί νά μήν άλλάζουν έν χρόνο, ό δέ χώρος καί χρόνος νά είναι φαινόμενα καλώς θεμελιωμένα (*bene fundata*) πάνω στη συνολική άμοιβαία, προοπτική άναπαράσταση από κάθε μία τους, όλων τών άλλων μονάδων, καθώς αυτές άλλάζουν άναπαραστάσεις.

... όπου δέν ύπάρχουν μέρη, είναι άδύνατο νά έχουμε είτε έκταση είτε σχήμα είτε διαιρεσιμότητα. Οί μονάδες είναι τά πραγματικά άτομα τής φύσης· κοντολογίς είναι τά στοιχειά από τά όποία άποτελοϋνται τά πράγματα¹¹.

2. Οί μονάδες, μή έχοντας μέρη, δέν μπορούν οϋτε νά κατασκευαστοϋν οϋτε νά καταστραφοϋν. Δέν είναι δυνατόν οϋτε νά αρχίσουν (ύπάρχουσες) οϋτε νά τελειώσουν φυσιολογικά καί έπομένως διαρκοϋν

ὅσο διαρκεῖ καί τό σύμπαν, τό ὁποῖο ἀλλάζει ἀλλά δέν καταστρέφεται. Δέν εἶναι δυνατόν νά ἔχουν μορφή γιατί δέν ἔχουν μέρη. Ἐπεταί ὅτι μία μονάδα, καθ' ἑαυτήν, καί σέ κάθε συγκεκριμένη χρονική στιγμή δέν μπορεῖ νά διακριθεῖ ἀπό ὁποιαδήποτε ἄλλη, παρά μόνο ἀπό τίς ἐσωτερικές της ιδιότητες καί δράσεις, καί αὐτές εἶναι μόνον οἱ ἀντιλήψεις της — δηλαδή οἱ ἀναπαραστάσεις τοῦ συνθέτου, ἢ αὐτοῦ πού ὑπάρχει ἔξω, στό ἀπλό — καί οἱ πραξιακές προδιαθέσεις της — δηλαδή οἱ τάσεις της νά ἀλλάζει ἀναπαραστάσεις — πού εἶναι οἱ (κανονιστικές) ἀρχές τῆς ἀλλαγῆς. Καί αὐτό γιατί ἡ ἀπλότητα μιᾶς οὐσίας δέν ἀποκλείει τήν πολλαπλότητα ιδιοτήτων οἱ ὁποῖες βρίσκονται, ἐξ ἀναγκαιότητος, μαζί στά πλαίσια τῆς ἴδιας οὐσίας· καί αὐτές οἱ ιδιότητες ὀφείλουν νά ἀποτελοῦνται ἀπό μιά ποικιλία σχέσεων ἀντιστοιχίας τίς ὁποῖες ἔχει ἡ οὐσία μέ τά ἔξω πράγματα¹².

... οἱ μονάδες δέν ἔχουν παράθυρα μέσω τῶν ὁποίων θά μπορούσε ὁτιδήποτε νά εἰσέλθει ἢ νά ἐξέλθει¹³.

Εἶναι λοιπόν ἀρκετά σαφές ὅτι οἱ μονάδες, μή ἔχουσες μέρη καί ἐπομένως μή καταλαμβάνουσες ἔκταση, δέν μποροῦν νά ἔχουν μορφή καί νά εἶναι χωρικά προσδιορίσιμες. Κατ' ἀνάγκην, ἐνῶ μεταβάλλονται, δέν μεταβάλλονται ἐν χρόνῳ, γιατί κάτι τέτοιο θά σήμαινε ὅτι καταλαμβάνουν τόπο στό χῶρο. Τέλος, δέν ἀλληλοεπιδροῦν, δέν διαθέτουν παράθυρα ἐπαφῆς μέ τίς ὑπόλοιπες. Αὐτό πού μόνο κάνουν εἶναι νά ἀναπαριστοῦν ὅλες τίς ἄλλες καθώς αὐτές ἀναπαριστοῦν. Εἶναι ἀναπαραστασιακοί μηχανισμοί οἱ ὁποῖοι θά μπορούσαν νά συγκριθοῦν μέ κινηματογραφικές μηχανές προβολῆς, διαθέτουσες, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ, συνείδηση τῶν προβαλλομένων καί προγραμματισμένες νά λειτουργοῦν στό διηνεκές. Ὁ βαθμός συνειδητότητας διαφέρει ἀπό τήν μία στήν ἄλλη καί ἐξαρτᾶται ἀπό τό συγκεκριμένο στάδιο ζωῆς τό ὁποῖο κάθε μία διανύει.

Οἱ μονάδες ἀναπαριστοῦν προοπτικά ὅλες τίς ἄλλες, καθώς αὐτές ἀναπαριστοῦν προοπτικά ὅλες τίς ἄλλες, καθώς... κτλ. Το τελικό ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν ἀμοιβαίων ἀναπαραστάσεων εἶναι τριπλά ἐντυπωσιακό. Πρῶτον, γιατί, ἐνῶ στήν πραγματικότητα οἱ μονάδες δέν ἀλληλοεπιδροῦν, ἀναπαριστοῦν τόν κόσμο τους ὡς ἕνα κόσμο ἀμοιβαίων ἀλληλοεπιδράσεων. Δεύτερον, γιατί, ἀναπαριστῶντας ὅλες τίς ἄλλες καθώς ἀναπαριστοῦν, κάθε μονάδα βιώνει ἐσωτερικά, ὡς θεατής, αὐτές τίς ἀναπαραστάσεις, χωρίς νά τό συνειδητοποιεῖ ὅτι πρόκειται γιά ἐσωτερική, ιδιωτικῆς ὑφῆς παρακολούθηση τῆς διαδρομῆς πού προγραμμάτισε ὁ Δημιουργός γι' αὐτήν. Τρίτον, γιατί κάθε μονάδα, ἀναπαριστῶντας τίς ἄλλες καθώς ἀναπαριστοῦν καί ἀλλάζουν ἀναπαραστάσεις, δέν διακρίνει μεμονωμένες μονάδες, ἀλλά σύνολα μονάδων καθώς συγκροτοῦν πολλαπλότητες. Ἡ εἰκόνα πού βλέπει εἶναι προοπτική μιᾶς συνεχιστικά δομημένης ἀλληλουχίας ἀμοιβαίων διευθετήσεων μονάδων, συγκροτημένων σέ ὀργανικές ἢ ἀνόργανες ὁλότητες. Ἐτσι κάθε μονάδα ἀναπαριστᾶ καί βιώνει (ὡς θεατής) ἕναν κόσμο χωρίς ἀλληλοεπιδράσεις, ἕναν κόσμο προοπτικῶν, μεταβαλλομένων, ἀναπαραστασιακῶν συγκροτήσεων, ὡς κόσμο χωροχρονικά προσδιοριζομένων καί ἀλληλοεπιδρώντων ὀργανικῶν καί ἀνοργάνων ὁλοτήτων.

Στό σημεῖο αὐτό ἀνακύπτει τό ἐξῆς ἐρώτημα γιά τό φιλοσοφικό σύστημα τοῦ

Leibniz. Πώς είναι εξασφαλισμένο ότι οι προοπτικές, επί μέρους αναπαραστάσεις των μονάδων συνολικά συμφωνούν; Δεν θά ήταν δυνατόν κάθε μία να είναι εφοδιασμένη με μία ταινία ζωής, έτσι ώστε το οικοσύστημα της να είναι διάφορο κάθε άλλης; Δεν θά ήταν δυνατόν στην αναπαραστασιακή δομή κάθε μονάδας να αντιστοιχῆ και ένα διαφορετικό σύμπαν, έτσι ώστε σε δύο διαφορετικές μονάδες να αντιστοιχοῦν δύο διαφορετικά σύμπαντα; Ἡ ἀπάντηση στά δύο τελευταῖα ἐπί μέρους ἐρωτήματα εἶναι καταφατική. Παρά ταῦτα οἱ ἐκδοχές αὐτές ἔχουν μόνον θεωρητικό ἐνδιαφέρον. Σύμφωνα μέ τόν Leibniz, ὁ πανάγαθος Δημιουργός δέν εἶναι δυνατόν νά μᾶς ἀπατᾷ. Ὁ κόσμος αὐτός, στόν ὁποῖον ζοῦμε, ὑπό τήν ιδιότητά του ὡς ὁ καλύτερος δυνατός, χαρακτηρίζεται ἀπό παντελῆ ἔλλειψη στοιχείων ἀσυμφωνίας μεταξύ ἀναπαραστάσεων καί ἀναπαριστωμένων καί, κατά συνέπειαν, μεταξύ διαφορετικῶν προοπτικῶν ἀναπαραστάσεων. Στόν κόσμο αὐτό, τόν ὁποῖον ἐπέλεξε νά δημιουργήσει ὁ Θεός τοῦ χριστιανοῦ Leibniz, κυριαρχεῖ μιά προκαθορισμένη ἄρμονία, ἡ ὁποία δέν ἐπιτρέπει ἀσυμφωνίες τέτοιας ὕφης¹⁵.

Ὅπως ἤδη εἰπώθηκε, ὁ Leibniz διεμόρφωσε τό σύστημά του στά πλαίσια τῆς καρτεσιανῆς παράδοσης. Ὑπό τήν ἔννοιαν αὐτήν ἡ μεταφυσική θεμελίωση τοῦ συστήματος του δέν μπορούσε παρά νά εἶναι ἀναπαραστασιακή καί μάλιστα τριπολικῶν χαρακτήρα. Ὁ Δημιουργός ἐπέλεξε νά δημιουργήσει τόν καλύτερο δυνατό κόσμο μέσα ἀπό ἕνα ἄπειρο πλῆθος ἐναλλακτικῶν λύσεων. Στόν θεϊκό νοῦ ὑπῆρχαν οἱ ιδέες - πρότυπα ὄλων αὐτῶν τῶν ἐναλλακτικῶν λύσεων. Ἀπ' αὐτές, οἱ ιδέες - πρότυπα γιά τόν καλύτερο δυνατό κόσμο ὑποστασιοποιήθηκαν μέ διάμεσο τήν πράξη τῆς δημιουργίας, ἡ ὁποία εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν ἐμφάνιση δύο εἰδῶν πραγματικότητας, τῆς μορφικῆς καί τῆς ἀντικειμενικῆς. Ἡ βάση γιά μιά σωστή θεωρία γνώσης τοῦ δημιουργημένου κόσμου δέν μπορούσε, λοιπόν, παρά νά ἔχει ὡς στοιχεῖο τῆς τόν δομικό ἰσομορφισμό αὐτῶν τῶν δύο εἰδῶν πραγματικότητας, ὡς ἄμεση συνέπεια τοῦ δομικοῦ ἰσομορφισμοῦ κάθε μίας μέ τό γεννεσιουργό τῆς αἴτιο, δηλαδή μέ τίς ιδέες - πρότυπα ἀπό τίς ὁποῖες καί ἐκπορεύονται.

Στό σημεῖο αὐτό ἐξαντλεῖται ἡ ὁμοιότητα τῶν συστημάτων Descartes καί Leibniz. Ὁ κοινός, τριπολικός, ἀναπαραστασιακός χαρακτήρας καί τῶν δύο δέν εἶναι δυνατόν νά κρύψει τίς θεμελιώδεις διαφορές τους, ἀπό τίς ὁποῖες θά ἀπομονώσουμε, ἐν κατακλείδι, τίς ἐξῆς δύο: (α) Ἐνῶ στό καρτεσιανό σύστημα ἡ χωροχρονικότητα εἶναι, κατά βάση, δομικό στοιχεῖο τῆς μορφικῆς πραγματικότητας καί ἡ ἀντικειμενική πραγματικότητα ἐξεικονίζει ἰσομορφικά τήν γεωμετρία τοῦ χωροχρόνου, στό σύστημα τοῦ Leibniz ὁ χωροχρόνος γίνεται δομικό ἐσωτερικό χαρακτηριστικό, ὄχι τοῦ ἀναπαριστωμένου, πού στόν προκειμένη περίπτωση εἶναι οἱ μονάδες μέ τίς ἀναπαραστασιακές τους δομές, ἀλλά τῆς ἀναπαράστασης, καθ' ἑαυτήν. Ὁ κόσμος τῶν μονάδων δέν εἶναι χωροχρονικά προσδιορίσιμος, αὐτό πού εἶναι χωροχρονικά προσδιορίσιμο εἶναι τό ἐσωτερικό τῆς ἀναπαράστασης αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἀπό κάθε μία μονάδα. Βέβαια ὁ κόσμος τῶν μονάδων ἔχει χαρακτηριστικά ἰσόμορφα πρὸς τόν χωροχρόνο. Παρά ταῦτα ἡ ἰσομορφία δέν σημαίνει ταύτιση. (β) Τό δεύτερο σημαντικό σημεῖο ὡς πρὸς τό ὁποῖο διαφορίζεται τό σύστημα τοῦ Leibniz ἀπ' αὐτό τοῦ Descartes εἶναι τό ἀκόλουθο: Δεδομένου ὅτι καί ὁ χρόνος καί ὁ χῶρος, γιά τόν Leibniz εἶναι χαρακτηριστικά ὄχι τοῦ κόσμου καθὼς εἶναι, ἀλλά τοῦ κόσμου καθὼς φαίνεται, οἱ γεωμετρικές ιδιότητες (ὅπως π.χ. τά σχήματα) δέν διαφέρουν, ὡς πρὸς τό ὄντολογικό τους status, ἀπό τίς καθαρές

ιδιότητες τῶν φαινομένων (ὅπως π.χ. ἀπό τὰ χρώματα) σέ τίποτε. Εἶναι καί οἱ μὲν καί οἱ δέ ιδιότητες τῆς, κατά Leibniz, ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας δηλαδή τῶν αἰσθήσεων μας. Ὑπ' αὐτήν τὴν ἔννοϊαν, ἡ ἰδιαίτερα τονισθεῖσα ἀπὸ τὸν Descartes διάκριση τῶν ιδιοτήτων σέ πρωτεύουσες καί δευτερεύουσες στά χέρια τοῦ Leibniz ἐξαφανίζεται γιατί τὸ χωροχρονικό μας σύμπαν, κατά Leibniz, εἶναι ἓνα φαινόμενο *bene fundatum* στήν ἰσόμορφη του, ἀλλὰ μὴ χωροχρονικά προσδιοριζόμενη πραγματικότητα τῶν συνεχῶς, ἀμοιβαῖα καί προοπτικά ἀναπαριστῶντων, ζωτικῶν κέντρων, τουτέστιν τῶν μονάδων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Εἶναι ἀρκετά γνωστή ἡ καρτεσιανὴ ἐκδοχὴ τοῦ Θεοῦ - Δαίμονα πού μπορεῖ νά μᾶς ἀπατᾷ γιὰ ὅλα ἐκτός ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς ἴδιας μας τῆς ὑπαρξης. Πῶς εἶναι δυνατόν νά ἀπατηθοῦμε σὸ θέμα αὐτό, ἀφοῦ ἀναγκαῖα προϋπόθεση γιὰ τὴν ὑπαρξη ψευδοῦς ἀναπαράστασης εἶναι ἡ ὑπαρξη αὐτοῦ πού ἀναπαράστησε, ἀναπαριστᾷ ἢ θά ἀναπαραστήσει ψευδῶς;
2. Ὡς κανονικὲς συνθηκὲς θεωροῦμε αὐτὲς ὑπὸ τίς ὁποῖες ἓνα κανονικό ἄτομο, πού δέν βρίσκεται ὑπὸ τὴν χρῆση παραισθησιογόνων, δέχεται αἰσθητηριακά μηνύματα πού διακρίνονται, μεταξύ ἄλλων, ἀπὸ συνέχεια, ἐσωτερικὴ συνέπεια, ἀλληλουχία καί δυνατότητα στατιστικοῦ ἐλέγχου των. Γιὰ παράδειγμα, κανονικὲς συνθηκὲς θά μπορούσαν νά εἶναι αὐτὲς τῆς παρακολούθησης μιᾶς ὑπαίθριας συναυλίας, σέ ἓνα χῶρο ἠχητικά μονωμένο, ἓνα ἠλιόλουστο ἀπόγευμα, ἀπὸ ἀκροατὴ πού διαθέτει ἀριστη δρασὴ καί ἀκοή. Τὸ στοιχεῖο τοῦ στατιστικοῦ ἐλέγχου ἐξασφαλίζεται ἀπὸ μιὰ στατιστικὰ ἀποδεκτὴ συμφωνία τῶν πραγματικῶν ἢ πιθανῶν ἀκροατῶν τῆς συναυλίας γύρω ἀπὸ τὰ τεκταινόμενα, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι οἱ ἀκροατὲς αὐτοί, στήν συντριπτικὴ τους πλειοψηφία, δέν εἶναι πραγματικοί ἢ ὑποψήφιοι τρόφιμοι ἀσύλων. Θεωροῦμε ὅτι ἓνας ὑποψήφιος ἢ πραγματικὸς τρόφιμος ἀσύλου εἶναι, κατ' ἀρχὴν καί μεταξύ ἄλλων, ἀνιχνεύσιμος ὡς, συνήθως, ἀποκλειόμενος ἀπὸ στατιστικὰ ἀποδεκτὲς συμφωνίες γνωσιακοῦ περιεχομένου.
3. Βλέπε E. Haldane - G. R. T. Ross (eds. and trs.), *The Philosophical Works of Descartes*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969, Vol II, σσ. 52-53.
4. Ἄξιο παρατήρησης ἀποτελεῖ τὸ γεγονός τῆς διαφορετικῆς, καί σχεδόν ἀντίθετης πρὸς τὴν σημερινή, χρῆσης τοῦ ὄρου «ἀντικειμενικός» ἀπὸ τὸν Descartes, γνώστη τῆς φιλοσοφίας τῶν Σχολαστικῶν, στοὺς ὁποίους καί ὀφείλεται ἡ τέτοια χρῆση τοῦ ὄρου.
5. Εἰδῶ δέν ἐννοοῦμε ὅτι οἱ ἀντικειμενικά ὑπαρχουσές, στά πλαίσια τῶν αἰσθητηριακῶν μας δεδομένων, ὄντοτητες μοιράζονται μέ τίς μορφικά ὑπάρχουσες τὴν ιδιότητα τῆς χωρο-χρονικότητας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁμως, τὰ χωροχρονικά χαρακτηριστικά τῶν ὄντοτήτων τῆς δεύτερης κατηγορίας ἔχουν, ὡς ἀντίστοιχά τους, τὰ εἰκαστικά γεωμετρικά ἰσοδύναμά τους, ὅπως αὐτὰ ἐμφανίζονται στίς ὄντοτητες τῆς πρώτης κατηγορίας, μέσα ἀπὸ μιὰ διαδικασία σχετικὰ ἀκριβοῦς ἐξεικόνισης.
6. Ἐννοοῦμε τὸ φιλοσοφικό του σύστημα στήν τελικὴ του διαμόρφωση. Γιὰ τὴ μελέτη του ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερα ἡ σπουδὴ τῶν ὀρίμων γραπτῶν τοῦ Leibniz.
7. Βλέπε C. I. Gerhardt (ed.) *Die philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz*, Weidman, Berlin, 1875 - 1980, ἐπτάτομη ἐκδοσὴ, τόμος VI, σ. 598.
8. Στὸ ἴδιο, τόμος VI, σ. 607.
9. Στὸ ἴδιο, τόμος II, σ. 515.
10. Στὸ ἴδιο, τόμος V, σ. 136.
11. Στὸ ἴδιο, τόμος VI, σ. 607.
12. Στὸ ἴδιο, τόμος VI, σ. 598.
13. Στὸ ἴδιο, τόμος VI, σ. 607.
14. Ὁ βαθμὸς αὐτοσυνειδησίας τῶν μονάδων ποικίλει. Ἔτσι, ἀπὸ τίς μονάδες πού συγκροτοῦν κάποιο συγκεκριμένο ἀνθρώπινο ὄν, ὑπάρχει μιὰ ἢ ὁποῖα καί παίξει τὸν κυρίαρχο ρόλο, διαθέτοντας αὐτοσυνειδησία ὑψηλοτέρου βαθμοῦ ἀπὸ τίς ἄλλες. Ἀντίστοιχα, ἂν θεωρήσουμε τὴν κυρίαρχη μονάδα τῆς πολλαπλότητας μονάδων πού συγκροτοῦν ἓνα ζῶο, αὐτὴ, ἐνῶ ἔχει βαθμὸ αὐτοσυνειδησίας μεγαλύτερον αὐτοῦ τῶν ὑπολοίπων μονάδων, πού ὅλες μαζί συγκροτοῦν τὸ ζῶο, διαθέτει βαθμὸ αὐτοσυνειδησίας μικρότερον τοῦ ἀντιστοίχου πού διαθέτει ἡ κυρίαρχη μονάδα τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος. Τὸν χαμηλότερο δυνατό βαθμὸ αὐτοσυνειδησίας διαθέτουν οἱ μονάδες πού συγκροτοῦν τὴν λεγομένη ἀνόργανη ὕλη, π.χ. οἱ μονάδες που συναποτελοῦν μιὰ συγκεκριμένη πέτρα. Παρὰ ταῦτα, θά πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι, κατά Leibniz, ἀκόμη καί ἡ

άνοργανη ύλη, ως αποτελούμενη από μονάδες, είναι κατά μίαν έννοιαν, έμβια.

15. Ένα άλλο έρώτημα τό όποϊον ανακύπτει, καί τό όποϊον, όμως, αντιμετωπίζεται μέ τήν ίδια συλλογιστική μέθοδο (χρήση, δηλαδή, τής αρχής ότι ό Δημιουργός, ως πανάγαθος, δέν είναι δυνατόν νά μάς άπατά) είναι τό έξής: Πώς είναι δυνατόν νά αποκλείσουμε τήν έκδοχή ύπαρξης μόνο μίας μονάδας, τής μονάδας, δηλαδή, για τήν ύπαρξη τής όποίας καί μόνον είμαστε βέβαιοι, θεωρώντας τή ζωή μας ως παράσταση θεάτρου σκιών, μέ μοναδικό θεατή καί πραγματικό μέτοχο τόν έαυτό μας;
16. Στο σημείο αυτό θά έπρεπε, ίσως, νά έπισημανθεί ό προδρομικός χαρακτήρας τοῦ Leibniz ως πρός τόν Kant.

ΔΙΟΝ. ΑΝΑΠΟΛΙΤΑΝΟΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ